בס"ד

ישיבת הכּוֹתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדֹר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת תולדות תשפ"ה[1]

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)

למה לא לברך את עשו?

למה זקוק יצחק אבינו ל"מטעמים"

יצחק אבינו אומר לעֵשו: "שָׂא נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ, וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צָיִד. וַעֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה, בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּתָ" (בראשית כז, ג-ד).

והנה ה"מסילת ישרים" מגדיר את מדרגת הקדושה כך: "מתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלקיות... ואפילו בשעת הֶתעסקו במעשים הגשמיים המוכרחים לו מפאת גופו, לא תזוז מחשבתו מדבקותה העליון" (מסילת ישרים פרק כ"ו). למדרגה זו, אומר הרמב"ם, הגיעו רק ארבעה אנשים: משה רבינו, ושלושת האבות הקדושים (מורה נבוכים ח"ג פנ"א). רק הם הגיעו לכך, שבכל מה שעשו, היו תמיד דבוקים בה', ואע"פ שהיו "מתעסקים בהנהגת בני אדם וְהַרְבּוֹת ממון, ומשתדלים במקנה ובכבוד... היו עושים המעשים ההם... באבריהם לבד, ולבותם ודעותם לא יסורו מלפני השם" (מורה נבוכים שם).

העומד במדרגה זו, "אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות ענייני קדושה ממש", עד ש"המאכל שהם אוכלים, הוא כקרבן שעולה על גבי הָאִשִּׁים" (מסילת ישרים שם), כי אינו אוכֵל להנאת עצמו, אלא לצורך עבודת ה'[2]. אדם כזה, לא שייך כלל שיהיה להוט אחר אכילה ושתיה. כל מה שהוא אוכל, מיועד רק לקיום את הגוף. וא"כ צריך להבין, למה מבקש יצחק מעֵשו להכין לו "מַטְעַמִּים"? למה לא די לו במאכלים רגילים?

נראה לתרץ שאלה זו על פי דברי רש"י, שכתב, שאותו היום שאמר יצחק לעשו "עֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי" וכו', ערב פסח היה (רש"י שם, ט). ובזוהר מובא, שאותו היום - ראש השנה היה (זוהר, רעיא מהימנא, ח"ג צט, ב). בין אם כך ובין אם כך, יש לומר, שכיון שאותו היום היה יום טוב, הרי שביום כזה גם לצדיק יש ענין לאכול מטעמים, כפי שכתב הרמב"ם, שמצוה להתענג בשבת וביו"ט במאכלים טובים ומשובחים (עי' רמב"ם הלכ' שבת פ"ל ה"א וה"ז, והלכ' יו"ט פ"ו הט"ז). לכן ביקש יצחק מעשו להכין לו "מַטְעַמִּים".

שני תירוצים נוספים לשאלה הנ"ל

עוד אפשר לתרץ על פי רש"י הנ"ל, שיצחק שביקש "מַטְעַמִּים", לא התכוין לאוכל "טעים", אלא לאוכל שיש בו "שני טעמים". כי בערב פסח צריכים הרי להקריב שני קרבנות, קרבן פסח וקרבן חגיגה, והפסח אינו נאכל אלא צלי, אבל קרבן החגיגה יכול להאכל גם מבושל או מטוגן. אמנם דעת הרמב"ם אינה כך, לדעת הרמב"ם בשר חגיגה שעולה עם הפסח על השולחן צריך להיות צלוי כמו הפסח[3], אבל מה שאוכל מהחגיגה לפני הלילה, יכול הרי לאכול בכל צורה שירצה. לכן ביקש יצחק מעשו "מַטְעַמִּים" - שני טעמים. אחד צלי, ואחד שאינו צלי.

ועוד אפשר לתרץ, וזה כנראה התירוץ הפשוט, שהטעם שיצחק ביקש כאן "מַטְעַמִּים", הוא כדי לברך את עשו מתוך שמחה, כדי שהברכה תחול. כי כשאדם שמח, וגופו מרוצה ונינוח, קל יותר לכוין בלי הפרעה, וכשהברכה נאמרת מתוך כונה שלמה, היא פועלת יותר[4].

גדר החיוב לשמח את העניים ביו"ט

גם מה שהתורה ציותה על שמחת יו"ט, הרי גם זה הוא כדי שאדם יעבוד את ה' מתוך שמחה. הרי איננו אומרים ביו"ט "וישמחו בבשר ויין מקדשי שמך", אלא "וישמחו **בך** ישראל מקדשי שמך". כי השמחה צריכה להיות בה' ובעבודתו, ולא בבשר ויין. אלא שהדרך לשמוח בה' היא, שגם לגוף לא יחסר כלום, ושגם הוא יהיה מרוצה. אחרת קשה לשמוח בה'. לכן צריך לתת לגוף את מה שהוא שמח בו, כדי שלא יפריע לנו בעבודת ה'.

ויותר מכך: לא רק שלגוף שלנו צריכים אנו לתת ביו"ט את מה שהוא צריך כדי שהשמחה שלנו בה' תהיה מושלמת וללא הפרעות, אלא גם לגוף של אחרים צריך אנו לדאוג שלא יחסר כלום. כי גם אם לאחרים חסר משהו ביו"ט, והם אינם שמחים - השמחה שלנו אינה יכולה להיות מושלמת. התורה הרי מצוה אותנו, "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ, וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ" (דברים טז, יד). תדאג לכך שגם הגר היתום והאלמנה יוכלו לשמח בחג. אמנם גם בשאר המצוות "כל ישראל ערבים זה בזה" (שבועות לט, א), וצריך לדאוג שגם אחרים יקיימו את המצוה, אבל לעומת שאר המצוות, ששם איני חייב להוציא ממון בשביל לקיים את חובת הערבות, על שמחַת יום טוב צריך להוציא ממון כדי שהעני יוכל לשמוח ביום טוב. וטעם ההבדל הוא, כי במצוה זו, גם השמחה שלי איננה שלמה כל עוד ישנם יהודים שאינם יכולים לשמוח[5]. לכן מוטל עלי להוציא ממון לשַמח את העני ברגל, כדי שהשמחה שלי ברגל תהיה שלמה, כשם שחובה עלי להוציא ממון עבור שאר מצוות המוטלות עלי. כמובן, איני יכול לפרנס ולשמח את כל עניי ישראל, אבל עד היכן שידי מגעת - עלי לדאוג שגם הגר והיתום והאלמנה ישמחו, כדי שגם השמחה שלי תהיה שלמה.

מדוע שמחה ברגל היא "עשה דרבים"?

אולי מותר לומר, שזה גם מה שמונח ביסוד הדין, שאבֵל אינו נוהג אבלותו ברגל, מפני ש"אָתֵי עֲשֵׂה דְרַבִּים ("ושמחת בחגך") וְדָחֵי עֲשֵׂה דְיָחִיד (מצות אבלות)" (מו"ק יד, ב). מה פירוש "עֲשֵׂה דְרַבִּים"? אפשר לפרש, שהכוונה היא לַעֲשֵׂה שכל ישראל חייבים בו. אבל אפשר לפרש עוד, שהכוונה היא, שֶׁעֲשֵׂה זה אינו יכול להתקיים בשלמות אלא על ידי שכל ישראל יקיימוהו, ואם יהיה אחד מישראל שלא יקיימו, יחסר משהו מקיום העשה לכולם[6]. זהו בדיוק המצב כאן. אם האבֵל ינהג אבלותו ברגל,

© כל הזכויות שמורות - למשפחת נבנצל ולישיבת הכותל, ירושלים - http://www.hakotel.org.il

יתבטל העשה של "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ" לכולם, כי אין שמחת שום יהודי שלמה, כשיש יהודי אחד שיושב ומתאבל על קרובו. לכן, כדי שלא יתבטל העשה של "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ" לכל ישראל, מוכרח העשה דאבלות של היחיד להדחות, כדי שיוכלו הרבים לקיים את העשה המוטל עליהם באופן מלא ושלם, ללא שום חסרון[7]. כי זוהי חובתו של כל יהודי, לדאוג שכל אחד מישראל יהיה שמח ביום טוב[8], ולא רק הוא בעצמו. זה חלק ממצות שמחת יו"ט שנצטונו בה.

הרמב"ם כתב דברים חריפים על מי שלא נוהג כך: "כשהוא אוכל ושותה (ביו"ט), חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים. ומי שנועל דלתות חצרו, ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש - אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו... ושמחה כזו קלון היא להם, שנאמר: וְזָרִיתִי פֶרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם, פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם[9]" (רמב"ם הלכ' יו"ט פ"ו הי"ז-י"ח. הביאו המשנ"ב סי' תקכ"ט ס"ק י"ז). אין שום ערך לבשר וליין שהוא אוכל ושותה לכבוד יו"ט, אם הוא לא דואג שגם לעניים יהיה מה לאכול[10].

על כל פנים, זהו גם רצונו של יצחק אבינו, לברך את עשו כשהגוף שמח ולא חסר לו כלום. לכן הוא צריך מטעמים, כדי שהגוף יהיה שמח, ולא יפריע ויקלקל את שמחת הנשמה ועבודתה.

מה היה אכפת לשרה אם יצחק יברך את עשו?

כשרבקה שומעת שיצחק רוצה לברך את עשו, היא ממהרת להזהיר את יעקב שהוא יקבל את הברכות ולא עשו. למה רבקה מודאגת כל כך אם יצחק יברך את עשו? הרי יצחק מברך את עשו כי הוא חושב שעשו צדיק, וה' הרי יודע שעשו אינו צדיק אלא רשע, וא"כ מה יש לדאוג? הרי הברכה הזו היא ברכה בטעות, וטעות הרי לא חלה בדרך כלל. אם אדם מכר דבר בטעות, או נתן מתנה בטעות, או אפילו קידש אשה בטעות, המעשה לא חל. וא"כ, מדוע רבקה מודאגת כ"כ שיצחק יברך את עשו?

נראה שהתשובה היא, שרבקה מבינה ויודעת, שאם פֶּה של צדיק כמו יצחק אבינו יברך את עשו, אפילו בטעות - הברכה תחול. אולי לא לגמרי, אבל משהו ודאי יחול. כי כשצדיק אומר משהו - דבריו לא יוצאים לבטלה. הם חייבים להתקיים. ולכן, אם יצחק יברך את עשו, אפילו בטעות, זה מסוכן, ולכן צריכים לדאוג שעשו לא יקבל את הברכות.

בגמרא יש כמה מעשים, שהגמרא אומרת עליהם שהם "כִּשְׁגָגָה שֶׁיָּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט" (קהלת י, ה); שצדיק אמר מילה שיש במשמעה איזה ענין שלילי, ולמרות שאותו צדיק לא התכוין שאותו ענין יחול ויצא אל הפועל, אף על פי כן הענין הרע ההוא יצא בסופו של דבר אל הפועל. למשל, היה מעשה באדם אחד שעבר על גזרת חכמים, ושמע זאת שמואל (האמורא) ואמר: מוטב היה שיכרת ראשו מעליו, ולא יעבור על דברי חכמים. ובאמת לאחר זמן, נכרת ראשו של אותו אדם (ירו' סוטה פ"ט הט"ו; קהלת רבה י, ז). עוד מעשה מובא בגמרא, שפנחס, אחיו של שמואל האמורא, היה פעם אָבֵל, ומחמת אבלותו לא גזז את צפורניו. אמר לו שמואל, שהיה יכול לגזור את צפורניו, כי אין בזה איסור לאבל. אמר לו אחיו: לוּ אתה היית אבל, האם היית מזלזל באבלותך וגוזז את צפורניך?!... לאחר זמן לא רב, נעשה באמת שמואל אבל. אמר לאחיו: בגלל שהתבטאת כפי שהתבטאת, נהייתי עכשיו אבל! (מו"ק יח, א) גם על אביו של שמואל מובא, שפסק פעם משהו בענייני שבויות, ושמואל חלק על אביו, ואביו אמר לו: אם בנותיך היו שבויות גם כן היית אומר כך?... ובאמת לאחר זמן בנותיו של שמואל נשבו (כתובות כג, א). אביו של שמואל ודאי לא רצה שנכדותיו תשבינה. אך כיון שהתבטא באופן כזה, יש כח לדיבור לפעול שכך באמת יקרה.

יש בענין זה גמרא נפלאה שקשה לכאורה להבין אותה. הגמרא אומרת, שע"י שאברהם אבינו אמר לנעריו "וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם" (בראשית כב, ה) בלשון רבים, זה מה שגרם שיצחק לא נשחט, וחזר חי מהעקידה (מו"ק יח, א). משמע, שאם היה אברהם אומר "וְאֶשְׁתַּחֲוֶה וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם" בלשון יחיד - יצחק לא היה חוזר חי מהעקדה. וזהו פלא גדול. וכי הקב"ה רצה באמת שיצחק ישחט, ורק הדיבור של אברהם אבינו הציל את יצחק?! ודאי שלא! כנראה הפשט הוא, שאם הקב"ה היה יודע שאברהם אבינו יאמר בלשון יחיד "וְאֶשְׁתַּחֲוֶה וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם", לא היה נותן לו את הנסיון של העקדה. הקב"ה ודאי לא רצה שיצחק ישחט. אלא שכדי שיצחק לא ישחט היה צריך לומר "וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם", ובלי זה לא היתה יכולה להתרחש ההצלה של יצחק. פלא גדול הגמרא הזו, אבל הגמרא לומדת מכאן ש"ברית כרותה לשפתים". שמה שאדם מבטא, יכול לחרוץ גורלות. כי פה של אדם, כל שכן של צדיק, פועל דברים גדולים[11].

לחזק את קול יעקב

באמת, למה יצחק אבינו, אחרי שכבר אכל מהתבשילים של יעקב, למה לא טעם גם מהתבשילים של עשו? - אמר על כך הג"ר יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, "בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה" (בראשית כז, לה), "בְּמִרְמָה" בגימטריא "אפיקומן" (287), שאחרי שיצחק אכל פסח אצל יעקב, הוא כבר לא יכול לאכול מהתבשילים של עשו, כי אין מפטירים אחר הפסח אפיקומן. זו היתה חכמה מיוחדת שם, כי אחרת אולי היה יצחק מברך גם את עשו. עשו הרי ביקש "הַבְּרָכָה אַחַת הִוא לְךָ אָבִי" (בראשית כז, לח). אבל לטעום - הוא כבר לא יכול לטעום מהתבשילים של עשו.

חז"ל אמרו, שכשעשו נכנס, נכנס עמו ריח של גיהנם (ב"ר סה, כב). עם יעקב נכנס ריח גן עדן (רש"י בראשית כז, כז), ועם עשו נכנס ריח של גיהנם. אז למעשה יצחק מבין, שלא בטעות הוא ברך את יעקב, אלא מהשמים רצו שיברך את יעקב. אבל אם היה בטעות מברך את עשו, היתה סכנה שזה יחול, כי יש שליטה לַפֶּה, ובריתת כרותה לשפתים, לא רק לשפתים של צדיק, אלא אפילו לשפתים של סתם אדם.

לכן רבקה אמנו נזהרת מאד, שיצחק אבינו לא יברך את עשו הרשע. רק את יעקב הצדיק. ואחרי הכל, מה שיצחק כן אומר לעשו - "עַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה" (בראשית כז, מ) - זה באמת מתקיים. עשו חי על חרבו. יצחק אביו אמר עוד, "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד - וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ" (שם). כשישראל עוברים על התורה, אז ח"ו ידי עשו שולטות. רק "הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב" (שם, כב) יכול לעצור את ידי עשו. אבל כשאין קול יעקב, "בשעה שיעקב מַרְפִּין בקולו - ידי עשו שולטות" (ב"ר סה, כ). לכן כתוב "הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב", הקול הראשון חסר ו'. לרמז, שאם קול יעקב נהיה קַל, אם הוא לא חזק, כי "יעקב מַרְפִּין בקולו" - אז הידים ידי עשו (רש"י על

© כל הזכויות שמורות - למשפחת נבנצל ולישיבת הכותל, ירושלים - http://www.hakotel.org.il

המדרש שם). ידי עשו שולטות ח״ו.

אז העצה עבורנו היא, שנשאר דבוקים לברכה של יצחק ע״י שנחזק את ״קול יעקב״ שלנו. להיות ״אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים״. לעסוק בתורה, שיהיה ״קול קול יעקב״, כדי שלא ישלטו הידים של עשו, שלא יהיו פיגועים מלחמות והרוגים ח״ו. גם ישמעאל מקפיד מאד על המצוה שלו להיות ״פרא אדם״ (בראשית טז, יב), ואם כך גם אנו צריכים להקפיד על המצוות שלנו, לא פחות ממה שהם מקפידים על המצוות שלהם. שנקפיד שכל הדברים שלהם לא יחולו, רק הברכות שקבלנו מיצחק ומיעקב וממשה רבינו, כל הברכות יחולו עלינו ולא על אויבינו הקמים עלינו לכלותנו, ונזכה שיתקיים כבר מה שהבטיח הנביא, ״וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַה׳ הַמְּלוּכָה״ (עובדיה א, כא), במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

---

1. לדעת הרב שליט״א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת ״ירושתנו״, כרך ג׳ (תשס״ט) עמ׳ קי״ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע״י ״מכון מורשת אשכנז״ (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר שציין אליו הרב שליט״א בפרשת תולדות: ״וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק... בְּקַחְתּוֹ אֶת רִבְקָה״ (בראשית כה, יט-כ) ⇔ ״רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו״ (שם, כח, ה). [הקשר הוא משלים: אלה תולדות יצחק בקחתו את רבקה - יעקב ועשו].

קשר נוסף: ״רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל... אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי״ (שם כה, כ) ⇔ ״לָבָן בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה״ (שם, כח, ה).

קשר נוסף: ״בְּקַחְתּוֹ... מִפַּדַּן אֲרָם״ (שם כה, כ) ⇔ ״לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן... וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם״ (שם כח, ו-ז).

קשר נוסף: ״בְּקַחְתּוֹ אֶת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל... אֲחוֹת לָבָן״ (שם כה, כ) ⇔ ״וַיִּקַּח אֶת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל... אֲחוֹת נְבָיוֹת״ (שם, כח, ט).

קשר נוסף: ״בְּקַחְתּוֹ אֶת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל״ ⇔ ״וַיִּקַּח אֶת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל״ (שם כח, ט). הצדיק לקח צדקת, והרשע ״הוסיף רשעה על רשעתו, שלא גירש את הראשונות״ (רש״י שם).

2. ואז, גם אם הוא אוכל הרבה מאד, עדין הוא יכול להיות במדרגת הקדושה, אם כונתו לשם שמים, ולא להנאת עצמו כלל; כרבי, שלא פסקו מעל שולחנו לא חזרת ולא קישות ולא צנון (ע״ז יא, א), לפי שהיה מרבה בסעודת שולחנו, והיה צריך למינים אלו כדי לחתך ולהפך המאכל ולהרחיב בני מעיו (תוס׳ שם ד״ה שלא); אלא שכל מאכלו היה לשם שמים, ולא להנאת עצמו, ולכן יכל לומר בשעת פטירתו: רבונו של עולם! גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה, ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה (כתובות קד, א). [כן פירשו השל״ה (בעשרה מאמרות, מאמר שמיני בהגה״ה), הגר״א (בביאורו לשו״ע או״ח סי׳ רל״א ד״ה וכן בתשמיש) ורבי צדוק הכהן מלובלין (״ישראל קדושים״ אות ה׳). דלא כתוס׳ (ע״ז יא, א ד״ה צנון) שכתבו, שרק בני ביתו של רבי הרבו בסעודה, ולא רבי עצמו].

3. כן חידש הרב שליט״א בספרו ״ביצחק יקרא״ (מהדורת תש״ע סי׳ ל״ב). [ועל פי זה יישב סתירה ברמב״ם, שהניחה ה״לחם משנה״ בצ״ע. וזו הסתירה: דבגמ׳ אמרי׳, דמה ששנינו (פסחים קטז, א) ״שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי״ - משנה זו היא כדעת בן תימא, שחגיגת הבאה עם הפסח הוקשה לפסח, ואינה נאכלת אלא ליום ולילה (כפסח), ואינה נאכלת אלא צלי (כפסח). ואינה כשאר קרבנות שלמים, שנאכלין לשני ימים ולילה אחד, ונאכלין צלי שלוק ומבושל (שם ע, א). והנה הרמב״ם סתר משנתו בענין זה. דמחד גיסא הביא את המשנה ד״הלילה הזה כולו צלי״ (הלכ׳ חמץ ומצה פ״ח ה״ב), כשיטת בן תימא, ומאידך גיסא פסק דחגיגת ארבעה עשר נאכלת לשני ימים ולילה אחד ככל זבחי שלמים (הלכ׳ קרבן פסח פ״י הי״ג), וזה דלא כבן תימא אלא כרבנן. ותי׳ הרב שליט״א ע״פ מה שכתב הרמב״ם, דבשר חגיגה שעלה עם הפסח על השלחן אינו נאכל אלא עד חצות, גזירה מפני התערובת (שם הי״ד). דהיינו, שמא יבוא לאכול גם את הפסח אחר חצות (כמו החגיגה). וע״פ זה יישב, דמה שכתב הרמב״ם ״הלילה הזה כולו צלי״, זהו רק בחגיגה שעולה על השולחן עם הפסח, דגם לענין אכילת צלי גזרו שתהיה נאכלת כמו הפסח, כדי שלא יבוא לאכול גם את הפסח שלוק או מבושל. אבל שאר בשר החגיגה שלא עולה על השולחן עם הפסח - נאכל בכל מאכל, לשני ימים ולילה אחד. שוב מצאתי, שגם ב״מרכבת המשנה״ (הלכ׳ חמץ ומצה פ״ח ה״ב) יישב סתירה זו באופן זה].

4. וכן כתב רבינו בחיי: ״אין כוונת יצחק בשאלת המטעמים בתענוג הגוף וחוש הטעם, אלא כדי שתהיה נפשו שמחה ומתענגת, כי בהתחזק כחות הגוף יתעוררו כחות הנפש, ומתוך שמחת הנפש תחול עליו רוח הקודש״ וכו׳ (רבינו בחיי בראשית כז, ד, ע״ש).

5. יש מקשים, בפסוק ״ושמחת בחגך״ למה לא נזכרה גם אשתו, רק ״אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ״? ומתרצים, כי אשתו כגופו, וא״א לקיים ״ושמחת״ בעצמו בלי שגם אשתו תשמח. ולפי המבואר כאן, שגם שמחת שאר המוזכרים בפסוק היא חלק מהמצוה של שמחת עצמו, צ״ל שבאשתו החיוב בזה גדול יותר.

6. בשו״ת רע״א (סי׳ י״ג) דן בשאלה, האם מותר לשוט במים בשבת כדי להגיע למקום שיוכל להתפלל שם בעשרה ולשמוע קדושה וקדיש. והעלה, שאסור לשוט במים בשבת אפי׳ לצורך מצוה. אבל אם אין שם עשרה והוא יהיה המשלים לעשרה - מותר, כמו שמצינו בגמ׳ (ברכות מז, ב) שמותר לשחרר עבד כנעני כדי להשלים לעשרה, אע״פ שעובר בעשה ד״לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ״ (ויקרא כה, מו). וכל שכן שמותר לשוט במים בשביל זה, שאינו עובר בזה אלא על שבות דרבנן.

אלא שהסתפק הרע״א, שמא מה שהתירו לשחרר עבדו כדי להשלים לעשרה, זהו מפני שעובר רק בעשה, אבל בשבות דשבת איכא עשה ולא תעשה, ואולי בכה״ג לא התירו. והביא ראיה לאסור ממה שאמרו במשנה (ר״ה לב, ב), דשופר של ר״ה לא עולין בשבילו באילן ולא רוכבין ע״ג בהמה ולא שטין על פני המים, ומבואר בגמ׳ (שם) דזהו מפני ששופר אינו אלא עשה, ושביתת יו״ט היא עשה ול״ת, ואין עשה דוחה ל״ת ועשה ואפי׳ בשבותין דרבנן, כמבואר במשנה. ומדקדק הרע״א, דמדקתני סתמא, משמע דזהו אפי׳ כשהשופר נצרך ל ר ב י ם. ואולם כתב וז״ל: ״ויותר היה נראה, דשופר, אף דרבים צריכים לו, מ״מ אין המצוה ע״י חברת האנשים, דכל אחד בעצמו יכול לתקוע ולקיים המצוה, ודוקא לומר קדושה בעשרה דהוי ענין חבורה למצוה. א״כ אין ראיה משופר, וי״ל דבמקום זיכוי הרבים (להשלים לעשרה) לא העמידו דבריהם (אפי׳ איכא עשה ול״ת, כגון לשוט

© כל הזכויות שמורות - למשפחת נבנצל ולישיבת הכותל, ירושלים - http://www.hakotel.org.il

בנהר)".

ומבואר בדבריו, דמעלת הרבים וכחם לדחות מצוות ואיסורים לצורך קיום מצותן, הוא רק כשהרבים נצרכים לעצם קיום המצוה (כגון להשלים לעשרה לקדיש ולקדושה), אבל אוסף של יחידים, ואפילו הם הרבה יחידים, שכל אחד מהם יכול לקיים את המצוה בפני עצמו (כגון שופר), לא מיקרו "רבים" לדחות מצוות ואיסורים בשביל שיוכלו לקיים מצותן (ולכן אסור לשוט במים בשביל להביא שופר, ואפי' לצורך רבים). וזהו כעין סברת הרב שליט"א כאן, שעשה דרבים הוא רק עשה כזה שא"א שיתקיים בשלמות אלא ע"י השתתפות כולם. אבל סתם עשה שכולם חייבים בו, והוא מתקיים בשלמות ע"י כל אחד בפני עצמו, לא מיקרי עשה דרבים. [ואולם ע"ש בתשו' רע"א, שרק בדעת הר"ן כתב כן. אבל הביא שם את דברי המג"א (סי' תמ"ו סק"ב) שכתב בשם ר"ת, דתקיעת שופר הוי עשה דרבים כיון שהיחיד מוציא את הרבים ידי חובתן. הרי שלר"ת, גם עשה שאין הרבים צריכים זה לזה כדי לקיימו חשיב עשה דרבים, אם האחד מוציא את הרבים ידי חובתן. אבל על השבתת חמץ כתב המג"א (שם) דלא חשיב עשה דרבים, אף שהכל חייבים בו, כיון שכל אחד מקיימו בפני עצמו. ועי' ט"ז (או"ח סי' תרנ"ה סק"ב) שכתב שגם לולב הוי עשה דרבים. הרי שלדעתו גם עשה המתקיים ע"י כל אחד בפני עצמו חשיב עשה דרבים, אם הכל חייבים בו].

7. והנה אביי סובר בגמרא, שאשה אינה חייבת במצות שמחה ביו"ט (קדושין לד, ב), וכן פסק הראב"ד (בהשגותיו על הרמב"ם פ"א מהל' חגיגה ה"א). וכתב ה"מנחת חינוך" (מצוה רס"ד אות ג'), שלדעת הראב"ד לכאורה נשים נוהגות אבלות ברגל, שהרי אין אצלן "עשה דרבים" של שמחה שידחה את ה"עשה דיחיד" של אבלות.

ואולם, כבר כתב הרב שליט"א בספרו ("ביצחק יקרא" מהד' תש"ע סי' ס"ו), דלפי ביאורו, דעשה דרבים היינו עשה שאינו יכול להתקיים אלא על ידי שכ ל ישראל יקיימוהו, ואם יהיה אחד מישראל שלא יקיימו, יחסר משהו מקיום העשה לכולם, לפ"ז פשוט שגם אשה אינה נוהגת אבלות ברגל, דנהי דאינה חייבת לשמוח, מ"מ אחרים חייבים לשמח אותה כדי לקיים בשלמות את מצות עצמם, וממילא אם תתאבל תבטל את העשה דשמחה של אחרים.

ובחי' הגר"ש רוזובסקי זצ"ל עמ"ס כתובות (סי' ו' ס"ק ד') כתב, דנשים אינן נוהגות אבלות ברגל גם למ"ד דנשים אינן חייבות בשמחה, משום דנהי דנשים אינן חייבות בניהוג שמחה, מ"מ הרגל הוא זמן שמחה, וא"א שיחול בו חלות יום אבל. ולפי דרכו נשאר שם בצ"ע מיו"ט אחרון (של גלויות), דעולה למנין שבעה, אף שאין נוהגת בו אבלות (כמבואר בשו"ע או"ח סי' תקמ"ח ס"ב), ועל כרחך זהו משום דאע"ג שאין בו ניהוג אבלות (בגלל חיוב ניהוג שמחה שיש בו), מ"מ כיון שאינו יו"ט אלא מדרבנן, אינו מופקע מחלות שם יום אבל, וא"כ בנשים שאין בהן חיוב ניהוג שמחה, למה לא ינהגו אבלות ביום זה. ואולם לפי דרכו של הרב שליט"א, נהי דאשה אינה חייבת לשמוח, אבל אחר י ם הרי חייבים היום בשמחה, ואם תתאבל הרי תבטל עשה דרבים, ולכן גם ביו"ט אחרון של גלויות אינה נוהגת אבלות, בגלל העשה דרבים.

8. ועי' "מנחת שלמה" (ח"א סי' י"ט ס"ק ב'), דמטעם זה מותר לבן א"י לבשל בחול המועד לצורך יו"ט שני של גליות עבור אורח הבא מחו"ל, אע"ג דלבן א"י יו"ט שני של גלויות הוא יום חול גמור. דכיון שגם בני א"י חייבים להשתדל ולראות שבני חו"ל ישמחו ביו"ט שני שלהם כמו ביו"ט ראשון, חשיב שפיר כבישול במועד לצורך יו"ט. [הובא גם ב"שמירת שבת כהלכתה" (ח"ב פס"ו הערה כ"ז, וע"ש)].

9. וכן כתב בהלכות חגיגה (פ"ב הי"ד): "כשיזבח אדם שלמי חגיגה ושלמי שמחה, לא יהיה אוכל הוא ובניו ואשתו בלבד וְיַדָּמָּה שיעשה מצוה גמורה, אלא חייב לשמח העניים והאומללים... ומי שאכל זבחיו ולא שִׂמַּח אֶלּוּ עמו, עליו נאמר: זִבְחֵיהֶם כְּלָחֶם אוֹנִים לָהֶם, כָּל אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ, כִּי לַחְמָם לְנַפְשָׁם (הושע ט, ד)". וכן כתב החינוך (מצוה תפ"ח): "חייב אדם לְשַׂמֵּחַ בניו ובני ביתו ברגל... והזהירתנו התורה כמו כן להכניס בכלל השמחה העניים והגֵּרים והחלושים... והעובר על זה ואינו משמח עצמו ובני ביתו והעניים כפי יכלתו לשם מצוַת הרגל, ביטל עשה זה".

10. וכן כתב בשו"ת "כתב סופר" (או"ח סי' ל"ט ד"ה וע"פ דברינו), דמלשון הרמב"ם שכתב דמי שנועל דלתי ביתו ואינו מזמין עניים לשולחנו "אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו", נראה שלא קיים מצות שמחת יו"ט כלל.

ובספר "אהבת צדקה" (עמ' ת"צ) העיר המחבר הרה"ג אברהם משה אבידן זצ"ל (לפנים ראש ישיבת ההסדר בשעלבים), דלפי דברי הכתב סופר מסתבר שאינו יכול להפחית את שיעור ההוצאה לצורך אירוח עניים ביו"ט מכסף של מעשר כספים, משום דהוי כדבר שבחובה, שהרי אם לא יזמין עניים לא יצא ידי חובת שמחה בחג, ולכן אינו יכול להשתמש לצורך זה בכספי מעשר. וכתב שכן שמע גם ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל. ומ"מ כתב, דכיון שלא נאמר כמה עניים חייב להזמין, לכן אם מזמין עניים רבים הם אינם בגדר דבר שבחובה, ויכול להפחית הוצאה זו מכסף מעשר כספים. וכתב שכן שמע מהגר"מ שטרנבוך שליט"א.

11. והטעם שדיבורו של האדם משפיע, כתב בספר החינוך בביאור הלאו "שלא לקלל אחד מישראל בין איש בין אשה" (מצוה רל"א), "אף על פי שאין בנו כח לדעת באי זה ענין תנוח הקללה במקולל ואי זה כח בדבור להביאה עליו, ידענו דרך כלל מכל בני העולם שחושששין לקללות... ויאמרו שקללת בני אדם... תעשה רושם במקולל, ותדביק בו המארה והצער. ואחר דעתנו דבר זה מפי הבריות, נאמר כי משרשי המצוה, שֶׁמְּנָעָנוּ השם מהזיק בפינו לזולתנו כמו שֶׁמְּנָעָנוּ מהזיק להם במעשה. וכעין ענין זה אמרו זכרונם לברכה, ברית כרותה לשפתים, כלומר שיש כח בדברי פי אדם. ואפשר לנו לומר לפי עניות דעתנו, כי בהיות הנפש המדברת שבָּאדם חֵלֶק עליוני, וכמו שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב, ז), ותרגם אונקלוס לרוח ממללא, נתן בה כח רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה. ועל כן ידענו, ונראה תמיד, כי לפי חשיבות נפש האדם ודבקותה בעליונים, כנפש הצדיקים והחסידים, ימהרו דבריהם לפעול בכל מה שידברו עליו. וזה דבר ידוע ומפורסם בין יודעי דעת ומביני מדע". (וה"חינוך" כתב שם עוד שני ביאורים בטעם האיסור לקלל אחד מישראל, אך כתב כי לבו "נאחז" יותר בפירוש הראשון).

ומפירוש זה של החינוך יוצא, שלדיבור רע של האדם אכן יש כח להשפיע על מה שיקרה. וכן מבואר ברשב"א (שו"ת ח"א סי' ת"ח) וברי"ן (מו"ק יח, א), שענין "ברית כרותה לשפתים" הוא כענין "אל יפתח אדם פיו לשטן" (כתובות ח, ב), ששם ודאי תוכן הענין הוא, שהדיבור משפיע ומעורר מדת הדין עליו, שהנה החוטא עצמו מודה שראוי שיבוא עליו כך וכך (מהרש"א כתובות שם).

ואולם יש שחולקים על ביאור זה, וכבר החינוך עצמו כתב, שמדברי הרמב"ם נראה שאין שום השפעה לַקללה על המקולל. ואם לקללה מפורשת, שהמקלל רוצה וחפץ שתחול על המקולל, אין השפעה, כל שכן שלדברים שיצאו מפי האדם שלא בכוונה אין השפעה. ולפי זה, מה שמצאנו ענין של "ברית כרותה לשפתים", צריך לפרשו באופן אחר. ובאמת מבואר ברש"י (בראשית כב, ה) שהוא ענין של נבואה. היינו, שכך הוחלט ונגזר מן השמים עוד לפני שהאדם התבטא כפי שהתבטא. וה"ברית כרותה לשפתים" היא רק בבחינת בירור וגילוי על מה שנגזר מן השמים, וכמו בנבואה. וכן מבואר במהרש"א (בחידושי אגדות מו"ק יח, א), שענין "ברית כרותה לשפתים" הוא כענין "ניבא ולא ידע מה ניבא", שהוא ענין נבואה, ולא שהדיבור משפיע שכך יהיה.

© כל הזכויות שמורות - למשפחת נבנצל ולישיבת הכותל, ירושלים - http://www.hakotel.org.il